

Almmolaš ávžžuhusat ovtaveardásašvuohtaplána sisdoallun

Ovtaveardásašvuohtaláhka (21/2004) geatnegahtta eiseválddiid ráhkadit ovtaveardásašvuohtaplána etnihkalaš ovtaveardásašvuođa ovddideami várás ja vealaheami, mii vuodđuduvvá etnikkalaš álgoboahimuššii, eastadeami várás doaimmastis (§ 4). Ovtaveardásašvuohtaplána galgá gokčat maid eiseválddi doaimma bargoaddin¹. Vaikko plánengeatnegasvuohta, mii vuodđuduvvá láhkii, guoská dušše etnikkalaš álgoboahimuša, de ovtaveardásašvuohtaplána lea eiseváldidoaimma dáfus ávkkálaš, jos dat gokčá dasa lassin maid eará gildojun vealahanákkaid, earenoamážit oskku dehe jáhku, agi, lámisvuođa ja seksuála orientašuvnna.

Plánengeatnegas eiseválddit leat stáhta ja gielddaid eiseválddit, iehčanas almmosvuoigatvuođalaš lágádusat ja Álánda eanangotti eiseválddit dalle, go dat atnet ávira váldegotti eiseválddi bargguin eanangottis. Geatnegasvuohta ráhkadit ovtaveardásašvuohtaplána guoská maid almmosvuoigatvuođalaš servviid ja stáhta fitnodatlágádusaid dain osiin, go dat dikšot almmolaš hálddabus bargguid.

Vealaheapmi lea gildojuvvon Suomas sihke vuodđolágain ja sierralágaiguin. Ovtaveardásašvuohtaláhka gielddá njuolggo- ja gaskkalaš vealaheami, heađušteami ja rávvaga dehe gohččuma vealahit², dalle go dat vuodđuduvvá earret eará ahkáii, etnikkalaš ja álbmotlaš álgoboahimuššii, riikkavulošvuhtii, gillii, oskui, jáhkku, oaivili, dearvvašvuohtadillái, lámisvuhtii ja seksuála orientašuvnii. Ovtaveardásašvuohtaláhka maid geatnegahtta eiseválddiid ovddidit ovtaveardásašvuođa buot eará namuhuvvon ákkaid mielde, ja rievdadit daid diliid, mat estet ovtaveardásašvuođa ollašuvvama. Seamma olbmot dehe olmmošjoavkkut sáhttet vealahuvvot mángga vealahanákka dihte ovtaáigásaččat dehe sierra diliin sierra vealahanákkaid mielde. Dát gohčoduvvo mánggavuđot dehe ruossaneaddji vealaheapmin.³ Dasa lassin leat dilit, main vealaheami váravuloš jovkui gullevaš lagaš olmmoš sáhtta šaddat vealaheami čuožáhahkan; dalle lea jearaldagas lagašvealaheapmi⁴.

Njuolggovealahemiin dárkkuhuvvo olbmui meannudeapmi heivemeahttuheamit go muhtin eará olbmui, ja gaskkalaš vealahemiin dárkkuhuvvojit bajiloainnu bealakeahtes seđđosat ja mearrádusat, mat bidjet olbmo earenoamáš dáhpalaš sajádahkii earáid ektui. Heađušteapmi lea olbmo dehe olmmošjoavkku árvvu ja guoskameahtunvuođa vásedin ja duođalaš bávččagahttin nu, ahte das šaddá uhkideaddji, bahámielalaš, hejošeaddji, vuollánahtti dehe fálleheaddji dilli. Maiddái rávvaga dehe gohččuma addin doibmii, mii vealaha, lea okta vealaheami hápmi⁵.

¹ Vealahanlávdegotti cealkámuš 27.11.2006

² Ovtaveardásašvuohtaláhka gielddá vealaheami earret dás namalassii logahallojuvvon namuhuvvon ákkaid mielde, maiddái "eará ákka vuodul, mii laktása olbmui". Láhka lea gehččojuvvon gielddit vealaheami earret eará politihkalaš ja ámmátsearvedoaimma vuodul. Láhka nissoniid ja dievdduid gaskavuoda dásseárvvus gielddá vealaheami, mii vuodđuduvvá sohkaheallái.

³ Ovdamearkkat: vuoras, gii gullá románaálbmogii, lámes olmmoš, gii gullá seksuálaveahádahkii, sisafárrejeaddji nissonolmmoš

⁴ Ovdamearka: olmmoš, geas lea lámes mánná, vealahuvvo barguiváldimis

⁵ Ovdamearka: fáktameaštárii lea addojuvvon ráva ahte ii oáččo luoitit restauráŋŋii sisa olbmuid, geat gullet muhtin etnikkalaš veahádahkii dehe sisafárrejeddiide

1. Ovttaveardásašvuohtaplána ulbmilat

Ovttaveardásašvuohtaplána ulbmilin lea ovddidit ovttaveardásašvuođa nu ahte meroštallojuvvojit dat ulbmilat, rámat, vuogit ja konkrehta doaibmabijut, maiguin eiseváldi ovddida ovttaveardásašvuođa ulbmiliid ja plánaid mielde sihke duostu ja ovddalgihtii eastada vealaheami doaimmastis ja bargoaddin. Eiseválddi doaimma luonddu ja eiseválddi bargguid duohken lea makkár ulbmilat ovttaveardásašvuohtaplánii biddjojuvvojit. Ovdamearkkadihte bálvalusaid addi báikkálaš eiseválddi ulbmilásaheapmi lea bargguid ja doaibmabirrasa dihte earálágán gu guovddášhálddahusa eiseválddi. Ovttaveardásašvuohtaplána ráhkaduvvo dávistit báikkálaš diliide, man dihte málleplánat eai sáhte ráhkaduvvot riikkadásis. Ovttaveardásašvuohtaplánema doarjjan lea ráhkaduvvon ofelaš, mas leat ovdamearkkat earret eará plána ulbmiliid bidjamis, plánenproseassas, sisdoaluin ja bearráigeahčus. Ofelaš gávdno omd. Internet-siidduin www.yhdenvertaisuus.fi

1.1. Mánngahápmásaš servodat ja bargoeallin

Servodahkamet lea leamaš álohii mánngahápmásaš, dat lea čoahkkanan sierraahkásaččain ja olbmui, geain lea sierralágán kulturduogáš ja sierralágán vuolggasajit. Riikkaidgaskasašvuođa lassáneapmi ja álbmoga ahkeráhkadusa riev dama čuovvumuššan mánngahápmásašvuođa mearkkašupmi lea lassánan ja bidjan rievdadusdeaddagiid bálvalusaid ja skuvlejumi buvttadeddjiide, ealahuseallimii, diehtujuohkimii ja olbmuid gaskavuoda dahkamuššii. Buresbirgejumi ja dássettolaš gárganeami bajásdoallan gáibida sierra álbmotjoavkkuid, daid joavkkus maid veahádagaid, vuhtii váldima, ovttaveardásaš meannudeami ja vejolašvuođaid dorvvasteami. Seammalágán meannudeapmi ii álohii dáhkit ovttaveardásašvuođa ollašuvvama, daningo olbmuid vuolggasajit ja eallindilit meroštallet maid sin dárbbuid ja vejolašvuođaid. Buori hálddahusa prinsihpaid ollašuvvan sáhtta maid gáibidit lassidoaibmabijuid sierra joavkkuid buohta. Ovttaveardásašvuohtaplánaid ollašuttin lea okta vuohki nannet sierra álbmotjoavkkuid dásseveardásašvuođa ja gaskavuoda oktiigullevažvuođa. Daid mielde sáhttet maid eastaduvvot veahádagaid eret duvdáseapmi ja álbmotjoavkkuid gaskavuoda ruossalasvuođat. Buoremussan ovttaveardásašvuohtaplána lea eiseválddi šládjabargoneavvu, mii veahkeha gárgehit sihke eiseválddi dábálaš barggu ja sierra- ja gárgehandoaibmabijuid.

Bargoeallimis mánngahápmásašvuođa lassáneapmi vuhtto nu ahte bargosajiin barget sierraahkásasaš, sierra soahkabeali, sierra riikkain eret vuolgán dehe lámes bargit, sierra oskku dovddasteaddjit, bearašolbmot ja dat geain eai leat bearrašat, seksuála orientašuvnnas mielde mánngalágán olbmot jnv. Vai bargoservošat máhtále atnit ávkki bargiideaset sierralágán máhtu ja muosáhusvuođu, dárbbahuvvo bargiidpolitihkka, mii veahkeha bargoservoša váldit vuhtii bargiid ovttahatolbmuid dárbbuid, ja bargoaddi ordnet bargodiliid ja bargojuogu nu ahte juohke bargi sáhtta ollit buoremus bargobidjosii. Mánngahápmásašvuođain didolaš ávkkestallan vuhtto sierra čilgehuseid mielde earret eará bargiid sierra vuolggasajiin, muosáhusain ja máhttimis bohtán innovašuvdnavuoda lassáneapmin ja oba bargoservoša ovddasvástádusa váldimin bohtosiin, bargovuoigŋas, motivašuvnnas ja bargoburesbirgejumis. Buot dát dagaldagat lasihit bargosaji geassinvuoimmi ja bargoaddi vejolašvuođaid oažžut iežas dárbbášan bargovuoimmi. Ovttaveardásašvuođa geahčanguovllu mielde váldin buorida maid bálvalusaid šlájá ja dan ahte dat bohtet olámuddui.

1.2. Vealaheami dovdán, duostun ja ovddalgihtii eastadeapmi

Vealaheami dovdán lea vuolggasadjá ja gáibáduš ovttaveardásašvuođa ollašuvvamii. Eiseváldi galgá aktiivvalaččat ja jearggalaččat ohcat ja jávkadit doaimmaid ja ráhkadusaid, mat dagahit sierraárvosašvuođa. Ovttaveardásašvuohtaplána ráhkadettiinis eiseváldi šaddá árvvoštallat dálá doaimmas, bargogeavadiiddis ja rávvemis ovttaveardásašvuođa ja sihkarastit, ahte doaibmarávvagiin, sierralágán plánain dehe prográmmain, main leat mielde maid eiseválddi siskkáldas plánat, eai leat

ávdnasat, mat bidjet olbmuid sierraárvosaš sajádahkii etnikkalaš álgoboahtimiša dehe eará gildojuvvon vealahanáka vuodul. Go eiseváldi lea omd. rávvagiid attedettiinis dábálaččat ákkastallan ja vihkkehállan daid fuolalaččat, de sáhtta leat hástalus dovdát dain vealaheaddji ávdnasiid dehe olggosbuktimiid. Eiseváldin ja bargoaddin doaibmama árvvoštallamis lea buorre viggat geahččat áššiid doaimma čuožáhaga ja geavaheddjiid geahččanguovllus. Ovttasbargu sierra veahádagaid ja bargiid ovddasteaddji oassebeliiguin lea ávkkálaš álggahit juo aivve plánenproseassa álggus.

Ovttaveardásašvuohta barggus

Eiseváldi galgá váldit vuhtii lága ulbmiliid ovttaveardásašvuođa dorvvasteami várás buot barggustis. Ovttaveardásašvuohtaplána galgá doallat sisttis doaibmabijuid ja vugiid dakkár dili ráhkkaneami várás, mas eiseváldi šaddá reageret iežas barggus ja bargobirrasis fuobmán vealaheapmái. Iežas barggu lassin dákkár dili sáhtta boahit ovdan ovdamearkkadihte bálvalusaid dehe eará barggu oastima ja ruhtadeami olis. Jos boahit ovdan, ahte válljejuvvon bálvalusbuvttadeaddji ii meannut bealeheamet buot áššehasjoavkkuiguin, de eiseváldi galgá seahkanit dasa. Seamma guoská diliid, main eiseváldái evttohuvvo ovttaveardásašvuohtalága vuostásaš meannudanvuohki, dego ovdamearkkadihte gokčat veahádagaid ovddasteddjiid almmolaš ruđaiguin ruhtaduvvon bargu olggobeallái. Buot eiseváldiid guoská hálddahuslágas geatnegahtton mearrádus neavvut vealaheami muosáhan olbmuid váldit oktavuoda vealahanáššiin doaibmaválddálaš eiseváldiide áššis ovddosguovlluid doalvuma várás.

Ovttaveardásašvuohta bargosajes

Bargoservošiid siste juohke bargis lea vuoigatvuohta seahkanit vealaheapmái ja hoavdda geatnegasvuohta lea čilget bargi ovddidan dehe dihtui boahit vealahaneahpádusa. Dasa lassin bargiid ovddasteaddjit doibmet bargosajiin vealaheami muosáhan olbmuid doarjjan ja ovdduid bearráigeahččin. Vealaheapmái ja headušteapmái galgá seahkanit bealaheamet, dáhpáhuvai dat makkár ákka mielde beare.

Máŋgii muosáhuvvon vealaheapmi, headušteapmi dehe givssideapmi ii leat áigojuvvon, muhto ferte fuobmát, ahte dat ii leat dange dáhpáhusas lobálaš. Ovttaveardásašvuohtaplánii lea buorre čállit konkrehtalaččat dat, geasa dehe makkár beliide muosáhuvvon dehe fuobmájuvvon vealaheamis ilmmuhuvvo. Hoavda lea álohii dábálaččat vuosttaš bealli, jos son ii ieš leat oasálaš vealahanmuosáhusa šaddamis.

1.3. Positiivvalaš sierrameannudeapmi ja govttolaš vuogáiduhttin

Positiivvalaš sierrameannudemiin dárkkuhuvvo muhtin olmmošjoavkku, mii šaddá álkit vealahuvvot, doarjun ja namuhuvvon eallinsuorggis earáid heajut sajádahkii gullelaš olmmošjoavkku doarjun dakkár doaimmain, maiguin sii ožžojuvvojit ovttaveardásaččat sajádahkii earáiguin.⁶ Geavadis dát dárkkuha dan, ahte mearreáigásaš doaibmabijuiguin geahpiduvvo muhtin olmmošjoavkku vuolleovddastus ja/dehe litnudevvojit vealaheami árut, mat sidjiide čuhcet. Positiivvalaš sierrameannudeapmi ii nappo leat mange eará joavkku vealaheapmi, daningo dakkár olmmoš dehe olmmošjoavku, masa dat čuoziuvvo, gehččojuvvo omd. etnikkalaš álgoboahtimišas, agis, bargonávccahisvuođastis, bearraša fuolhangeatnegasvuođaidis dehe sosiála sajádagas dihte dárbbasit earenoamáš suodjaleami.

Govttolaš vuogáiduhttin dárkkuha dárbbaslaš ja áššáigullelaš nuppástusaid ja ordnedemiid, maiguin sihkarastojuvvo lámes olbmuid vejolašvuohta návddašit dehe geavahit buot olmmošvuoigatvuođaid ja vuodđorivttiid ovttaveardásaččat earáiguin. Vuogáiduhttin doaimmat eai leat dakkarat, mat dagahivčče govttohis noadi bargoaddái dehe skuvlema ordnejeaddjai. Árvvoštaladettiin govttolašvuođa váldojuvvojit vuhtii omd. bargoaddi resurssat ja vejolašvuođat oážžut doaimmaid ollašuvvamii doarjaga almmolaš ruhtademiin dehe eará sajés. Govttolaš vuogáiduhttimis mearriduvvo ovttaveardásašvuohtalágas ja dat lea

⁶ Ovttaveardásašvuohtaláhka 7 §, 14.11.2008/690

mielde ON:a oktasašsoahpamušas lámes olbmuid vuoigatvuođain. Oktasašsoahpamuša vuogáiduhttimiin healbadeapmi lea meroštallojuvvon oktan vealaheami hápmin.

2. Plána gokčevašvuohta ja viidodat

Ovttaveardásašvuohtalága mielde ovttaveardásašvuohtaplána galgá ráhkaduvvot dan viidodagas go eiseválddi doaibma dan gáibida. Geavadis omd. gielddaid eiseválddit leat ráhkadan plánaideaset nu, ahte stuora gávpgiid plánat leat čohkkejuvvon doaibmasuorgeguovdasaš plánain, go fas unna gielddažiid plánat leat válmmaštallojuvvon mánggii ovttas, sierra surggiid osiid gokcevaš bargojoavkkus. Plánenproseassa organiseremis sorjákeahtá lea dehálaš sihkkarastit, ahte ii mihkkege dehálaš doaibmasurggiid, dego nuoraiddoaibma dehe gieldda gádjundoaibma, báze plána olggobeallái.

Vaikko eiseválddi doaimmas ja áššehasvuođain sierra veahádatjoavkkuid ossodat livččii vuollegaš, de ovttaveardásašvuohtaplána galgá ráhkaduvvot juohke dáhpáhusas unnimusat etnihkalaš ovttaveardásašvuođa ovddideami várás. Nuppe dáfus, vaikko etnihkalaš veahádagaide gullevaž joavkkut livčče unnit, de muhtin eará joavkku, omd. agáiduvvan olbmuid, ossodat sáhtá leat allat. Jos eiseválddi plána gokčá dušše etnihkalaš ovttaveardásašvuođa, om. joavkkut šaddet dalle álgoálbmot sápmelaččain, románaálbmogii ja eará árbevirolaš veahádagaide (ee. Suoma tatára- ja juvddálašservošet) gullevažččain sihke sisafárreme bakte šaddan joavkkuin. Sápmelaččaid riektesajádat spiehkasta eará joavkkuin: sii leat álgoálbmot, mas lea iežas giella ja kultuvra (olles riikkas) ja iešráđđen (sámiid ruovttuguovlu), mii guoská dáid. Dasa lassin mii Sámi giellalágas mearriduvvo sámiid vuoigatvuođain ruovttuguovllusteaset, de maid ruovttuguovllu olggobealde sis lea riekti oažžut sámegeatnii bálvalusaid dego mánáid beaivedivššu.

Go plána ráhkaduvvo gokčat maid eará joavkkuid, main lea várra šaddat vealahanvuložin, dego lámes olbmot, vuorrasat, agáiduvvan ja ja nuorra olbmot, oskkoldas ja seksuála- ja giellaveahádagaide gullevaž olbmot, de gávdnojit eanebuid eiseválddiid áššehasvuođain ja doaibmahámiin mearkkašahtti mearri olbmot, geaid plána guoská.

Jos eiseváldidoaimma bohtosiin leat fuobmájuvvon buncaraggát muhtin joavkku buohta, de lea dárbu ráhkadit plána dán oasis vuđolaččabut, vaikko jearaldagas livččiinai sturrodaga dáfus unna jovkkoš. Dákkár dilli sáhtá leat omd. románaálbmoga mánáid skuvlemis dehe lámes olbmuid bálvalusaid ollái beassamis eiseválddi doaibmasajiid fysihkalaš áruid dihte.

Eiseválddi doaimma luondus lea maid mearkkašupmi plána viidodaga ja gokčevašvuođa dáfus. Eiseváldi, guhte doaimmastis sáhtá seahkanit ovttaskas olbmo luomusvuhtii ja vuoigatvuođaide dehege mearkkašahtti ekonomalaš ja sosiála gažaldagaide, galgá ráhkadit ovttaveardásašvuohtaplána viidábut go earát. Dákkár eiseválddit leat ee. boles, fánngaiddikšuneiseválddit ja mánáidsuodjalaneiseválddit. Viidit ovttaveardásašvuohtaplánen dárbbahuvvo maid dakkár diliid várás, main sierra joavkkuide gullevažčat orrot ja doibmet lávga ovttas dego fánngaliin, dorvobáikeohcciid vuostáiváldinguovddážiin ja vearjogeatnegasvuođa ollašuhtedettiin.

3. Plánaid ovttaštahttin

Ovttaveardásašvuohtalága ákkaid mielde ovttaveardásašvuohtaplána sáhtá leat juogo sierra plána dehe eará plána oassi, dego omd. dásseárvolága miel dásseárvoplána dehe ruovttuiduhttinlága miel ruovttuiduhttinprográmma. Geavadis buoremus čoavddusin lea čájehuvvon šaddat sierra plána ráhkadeapmi, man ollašuhttin ja bearráigeahčču lea ollašuhtton heivvolaš osiid mielde ovttas dásseárvoplánain.

Dásseárvolága miel dásseárvoplána ja ovtaveardásašvuhtaplána ovttastahttima dahká váttisin dat, ahte ovddit lea ráhkaduvvon eanaš guoskat dušše bargiidpolitihka. Ovtaveardásašvuhtaplána ovttasteapmi ruovttuiduhttinprográmmii lea dávjá váttis danin go manjit guoská maid etnikkalaš joavkkuid, dego románaálbmoga ja álgoálbmot sápmelaččaid ovtaveardásašvuoda ovddideami várás.

4. Plánenproseassa

Plánenproseassa sierra muttut leat earret eará bargojoavkku vuodđudeapmi, eiseváldiorganisašuvnna siskkáldas dieđiheapmi, dieđuid čoaggin ja ieš plána čállin sihke dasa laktásettiin ovttasbargo- ja cealkinvuogit, dieđiheapmi ja dohkkeheapmi⁷. Plánenproseassa čuovvu plána ollašuttin, masa gullá dieđiheapmi, skuvlen, bearráigeahččan ja árvvoštallan. Plána ráhkaduvvo mearreáigásažžan, omd. golmma jahkái hávássii, daningo diliid ja doaibmabirrasa riev dama mielde dan galgá maid beivet jeavddalaččat.

4.1. Ovttasbargu sierra joavkkuiguin

Ovtaveardásašvuhtaplána galgá doallat sisttis konkrehtalaš doaibmabijuid, maid ollašuvvan sáhttá čuvvojuvvot. Vai dat doaibmabijut sáhtále dávistit earenaomážit álkit vealahuvvon dehe hávváiduvvi joavkkuid duodalaš dárbbuide, lea vealtameahtun čoaggit dieđu sierra joavkkuid oainnuin ja muosáhusain. Maiddái mánáid, nuoraid ja agáiduvvan olbmuid gullan lea dehálaš ja dat galggalii dáhpáhuvvat om. ahkejoavkkuide heivvolaš vugiid mielde. Eiseválddi doaimma luonddu mielde ovttasbargu sáhttá ollašuvvat nu ahte bovdejuvvojit sierra joavkkuid ovddasteaddjit mielde plánenbargui dehe nu ahte ságastallojuvvo singuin proseassa sierra muttuin. Sámiid ruovttuguovllus doaibmaválddalaš eiseválddit galget váldit vuhtii geatnegasvuoda ráđđádallat Sámedikkiin áššiin, mat váikkuhit sámegillii, sámi kultuvrii ja sámiid sajádahkii álgoálbmogin dego sámegiela skuvlaoahpahusas ja sosiála- ja dearvvašvuhtabálvalusaid gáргеheamis. Ovtaveardásašvuhtaplánemis ja plánaid bearráigeahččamis lea dasa lassin heivvolaš bargat ovttas maiddái álbmotorganisašuvnnaiguin, dego sámi servviiguin.

Ulbmilin lea ovtaveardásašvuhtaplána válmmaštallamis ollašuttit nd. ávaštalli riektedorvvu, mii dáhkida plána čuožahanvuložiidda duodalaš váikkuheami vejolašvuodaid. Lea buorre bargat ovttas sierra joavkkuid ovddasteaddji organisašuvnnaiguin, servošiiguin ja orgánaiguin earret plánaid ráhkadeamis, muhto das dieđiheamis ja bearráigeahččama bohtosiid sihke ovtaveardásašvuhtadili gárganeami árvvoštallamis.

4.2. Dieđiheapmi ja skuvlen

Eiseváldi lea buorre dieđihit ovtaveardásašvuhtaplána ráhkadeamis nu árrat go vejolaš. Dieđiheapmi doarju dieđuid čoaggima ja lasiha bargiid válmmasvuodaid oassálastit plána ráhkadeapmái ja ollašuttimii. Dieđiheapmi bargiide, áššehasaide dehe ohppiide ja deháleamos čanusjoavkkuide lea maid plána ollašuttima oassi. Bargoveahka dárbbáša skuvlema plána ulbmiliin ja sisdoaluin vai dat sáhttá váldit daid vuhtii earánai doaimmastis go plánaid sisa bohtán konkrehtalaš doaibmabijuid olláshuttimis. Earenaomážit hoavddaid ja njunušolbmuid skuvlen lea dehálaš, daningo sii sáhttet sakka váikkuhit dasa, ahte bargoservoša norpmát ja miellaguoddodilli gárganit nu ahte dat atnet árvvus ovtaveardásašvuoda ja mánggahápmásašvuoda.

⁷ Plánenproseassa lea govviduvvon bienasta bitnii plánenofelaččas siidduin www.yhdenvertaisuus.fi

5. Ovtaveardásašvuhtaplána sisdoalut

Ovtaveardásašvuhtaplána ráhkadeapmi vuolgá buoremusat johtui dili gártemiin, mii bargojuvvo sierranassii eiseváldidoaimma sierra juogástagaid ja oliid mielde sihke guoskkadettiin eiseválddi bargiidpolitihka. Lei dal gažaldagas etnihkalaš álgoabohtimuša gárten dehe gárten, mii dahkkojuvvo mángga vealahanákka oasis, de dat galggalii gokčat maid sohka-bealleváikkhusaid ja mánggavuđot vealaheami.

Eiseváldidoaimma oasis gártejuvvo earret eará dat, mot ovtaveardásašvuhta ja sierra veahádatjoavkkut vuhttojit eiseválddi strategiijain, doaibmaprográmmain ja rávvagiin, mat stivrejit doaimma. Dasa lassin čilgejuvvo makkár doaimma ovtaveardásašvuoda ovddideami várás eiseváldi juo ollašuhttá. Diedut ja statistihkat, sierralágán gártemat ja čilgehusat, mat govvidit doaibmabirrasa ja áššehasvuoda ja eará šlájalaš diehtu, mii muitala eiseváldidoaimmas, lea dehálaš duogášdiehtu. Iešguđet veahádagaid muosáhusat ja oainnut sáhttet čilgejuvvot ovttas jv. joavkkuid ovddastan oassebeliiguin, jos gárvves diehtu ii leat oázžumis. Dili gártema barggadettiin galgá muitit dan, ahte vaikko buot veahádagat⁸ eai leat oinnolaččat dehe sin ii sáhte dovdát áššehasvuodain, de sin gánnáha váldit vuhtii plána sisdoaluin.

Eiseválddi siskkáldas ovtaveardásašvuoda oasis diehtu lea leame ankke muhtin veardde bargiid iešvuodain (ahki, sohka-bealli, ámmátjuohkáseapmi), muhto mángii šaddet čilgejuvvot maid muhtin áššit, earret eará miellaguoddodili ja vealahanmuosáhusat, sierranassii. Bargiid dilis ja muosáhusain ožžojuvvo diehtu omd. dásseárvoplána válmmaštallanmateriálain, bargoburesbigejumi jearahallamiin ja eará vástideaddji materiálain.

Buorre ovtaveardásašvuhtaplána lea konkrehtalaš ja báikkálaš diliide ráhkaduvvon. Dasa čohkkejuvvojit omd. oanehis dálá dili govváduš, gárgehančuožáhagat ákkaineaset ja konkrehtalaš doaibmabijut gárgehanhástalusaid vástideami várás. Plána sáhtta doallat sisttis oanehis ja guhkit áigegaska ulbmiliid ja konkrehtalaš doaibmabijuid daid ollašuhttima várás. Lohkkái galggalii hápmahuvvat čielga govva das, masa doaibmabijuiguin viggojuvvo, gean ovddasvástádussan ollašuhttin lea, makkár vuogit adnojuvvojit ja makkár áigedávvaliin doaimmat ollašuhthtojuvvojit.

5.1. Ovtaveardásašvuhta eiseválddi doaimmas

Eiseválddi doaimma oasis ovtaveardásašvuhtaplána sisdoallá gárgehandoaibmabijuid, mat gusket omd. buohkaide siktejuvvon bálvalusaid ja vejolaš sierrabálvalusaid, bálvalan- ja áššehasdiliid, neavvuma, bagadallama ja diediheami, ovttasbarggu sierra álbmotjoavkkuiguin, doaimmas ja doaibmanbirrasis fuobmájuvvon vealaheapmái seahkaneami, áruhisvuoda ja jovssahahttivuoda, háhkanpolitihka, láhkamearrádusaid ja rávvagiid válmmaštallan jnv. Ovtaveardásašvuhtaplána sisdoallá maid iešguđet joavkkuid ja vealahanákkaid oasis sierranassii čuozihuvvon doaibmabijuid sihke dárbbu mielde govttolaš vuogáiduhttima ja positiivvalaš sierrameannudeami hámiid.

Bálvalusaid gárgeheami oasis doaibmabijut sáhttet laktásit bálvalanstrategiija gárgeheapmái, sierra áššehasjoavkkuid dárbbuid dovdámii, ovtaveardásaš gieđahallamii, elektrihkalaš ja fysihkalaš áruhisvuhtii, sierra joavkkuid joksi bálvalanbagadallamii, diediheapmái ja vuorrováikkuehandiliide (ee. dulkabálvalusat ja gulahallama tekniikalaš veahkkeneavvut), oastinbálvalusaid háhkanmeannudeapmái jnv.

⁸ Omd. seksuála- ja sohka-bealleveahádagat ja mánggat oskkolaš veahádagat

Oppalašulbmilin lea eiseváldidoaimma luonddu mielde, vealakeahcesvuoda čadaheapmi gokčevaččat nu, ahte omd. almmolaš háhkamiid, strategiijaáššegirjjiid dehe láhkamearrádusaid válmmaštallama olis árvvoštallojuvvot daid ovtaveardásašvuohtaváikkhusat. Ovtaveardásašvuohtaplána ráhkadettiin lea buorre váldit vuhtii eará áššegirjjiid ja prográmmaid ulbmiliid ja doaibmabijuid (omd. vuoraspolitihkalaš ja lámespolitihkalaš prográmma sihke ruovttuiduhttinprográmma). Seamma ládje ulbmilat ja doaibmabijut, mat čáhkaduvvojit ovtaveardásašvuohtapláni, galget dolvojuvvot maid eiseválddiid eará prográmmaid ja áššegirjjiid oassin. Ovtaveardásašvuohtaplána gánnáha olahit guoskat bušehta ráhkadeami ja boadusstivrema, daningo daid mielde sáhtá sihkkarastojuvvot dat, ahte resurssaid mihtideami boadusin eai šatta ráhkadusat, mat estet ovtaveardásašvuođa ollašuvvama.

Ovtaveardásašvuohtaláhka geatnegahtá eiseválddiid ráhkadit ovtaveardásašvuohtaplána etnihkalaš álgoboahtimuša vuodul. Minimagáibádus nappo lea, ahte plána giedahallá ovtaveardásašvuođa ovddideami eiseválddi doaimmas álgoálbmot sápmelaččaid (maidái sámiid ruovttuguovllu olggobealde aŋkke stuora gávpgiin, gos sápmelaččat orrot), árbevirolaš veahádagaid dego románaid ja ođđa, sisafárrema bakte šaddan giella- ja kulturveahádagaid oasis. Ovdal namuhuvvon joavkkuid deaivan mánggavuđot vealaheapmi galgá maid váldojuvvot vuhtii. Mánggavuđot dehe ruossaneaddji vealaheami oktan ággan lea dávjá juogo sohkahealli dehe ahki, muhto maidái eará vealaheami čoggoma hámiid gánnáha váldit vuhtii⁹. Dasa lassin galget árvvoštallojuvvot ovtaveardásašvuohtaplána soahkabealleváikkhusat.

Mánggaid gildojuvvon vealahanákkaid gokči plána ávki lea dat, ahte dan čadahemiin eiseváldi sáhtá plána mielde ovddidit ovtaveardásašvuođa vealahanákkas dehe eallinsuorggis sorjakeahhtá. Dalle plána doallá sisttis iešguđet joavkkuid ja vealahanákkaid oasis konkrehtalaš doaibmabijuid dan mielde, maid gárgelandárbbuid dili gártemis ja sierra joavkkuid ovddasteddjiin ožžojun máhcahagas leat bohtán ovdan.

5.2. Eiseváldi bargoaddin

Eiseválddi bargoaddin doaibmama oasis ovtaveardásašvuohtaplána giedahallá earret eará jodiheami, rekryterema, bargoordnedemiid, barggus ovdáneami, bálkáheami ja bargaeavttuid sihke bargoburesbirgejumi ja bargodiliid gárgheami gažaldagaid.

Jodiheamis lea guovddášsajadat ovtaveardásašvuođa ja buori bargovuoiŋŋa ovddideamis bargoservošis. Hástalusaid mánggahápmásašvuođa jodiheapmái almmolaš sektora organisašuvnnaide bidjet bargiid ahkeráhkadusa nuppástus ja suorru ahkeerohusat, dárbbut mánggahápmásašvuođa lasiheapmái, vai eiseválddi bargoveahkaráhkadus dávistivččii buorebut veahkadatráhkadusa, lámes olbmuid rekryterengažaldagaide ja seksuála orientašuvnna vealahanmuosáhusaide. Hoavdda ja njunušolbmuid doarjagiin ja bargoneavvunságastallamiin huksejuvvot bargoservoša norpmát, váikkuhuvvo jurddaguottuide, bargiid veadjimii ja doaimma šládji.

Ovtaveardásašvuohtaplána ráhkadeami olis gánnáha vasáhusaid vuodul čielggadit dohkálašvuohtagáibádusaid gažaldagaid, amaset omd. sisafárrenduogát olbmot šaddat bargoohccin earáid heajut dillái ákkaid haga. Plánenproseassa olis lea dárbbášlaš gártet maid govttolaš vuogáiduhttin doaimmaid dárbbuid ja vejolašvuođaid, omd. bargosaji áruhisvuoda ja bargoneavvuid oasis, lámes bargiid bálkáheami várás. Rekryterema oasis ovtaveardásašvuohtaplánas sáhtá evttohuvvot maid earenoamáš ”ovtaveardásašvuohtacelkosa” atnui váldin, mainna bargoaddi buktá

⁹ Omd. álgoálbmot sápmelaččaide gullelaš olbmot dehe lámes olbmot dehe seksuála- ja sohkaalleveahádagaide gullelaš sisafárrejeaddjit

sávaldagas oažžut ohccin sierraahkásaččaid, maiddái giella-, kultur- ja eará veahádagaide gullelaš nisson- ja dievdoolbmuid¹⁰.

Bargiidskuvlen lea guovddáš gaskaoapmi stuorrudit bargiid máhttima ovttaveardásašvuohta- ja vealahangažaldagain sihke burgit biehtadahkes jurddaguottuid ja ovdagáttuid sierra veahádagaide guovdu. Ovttaveardásašvuohta, bargoburesbirgejupmi ja bargodiliid gárgeheapmi laktásit lágga oktii: vealakeahtes bargosearvvuš veadjá buorebut, bargá beaktileappot ja dovddasta buohkaid máhttima ja givrodagaide. Bargosuodjaleapmi doaibmá ovttaveardásašvuohtapolitiikka ollašuhttima oassin earret eará nu ahte ovddida vealahandáhpáhusaid dovdáma ja seahkana vealahepmái ja givssideapmái, mii dáhpáhuvvá bargosajes. Ovttaveardásašvuohtaplánemis gánnáhanai atnit ávkki ja ovttastahttit bargoburesbirgejumi ja bargosuodjaleami máhttima ja ráhkadusaid bargiid muosáhan vealaheami ja eahpedásseárvosaš meannudeami eastadeamis, bearráigeahččamis ja positiivvalaš sierrameannudeami hámiid ovddideamis.

6. Plána ollašuhttin ja doaibmabijuid váikkuhusaid árvvoštallan

Ovttaveardásašvuohtaplána beaktilis ollašuhttin ja bearráigeahčču gáibidit, ahte plána doallá sisttis konkrehtalaš ulbmiliid ja doaibmabijuid. Almmolaš dási plána ollašuhttin dan sadjái gáibida sierra doaibmaplána ráhkadeami.

Okta buorre ja ávžžuhahtti vuohki ollašuhttit plána lea bidjat doaibmabijuid jahkásaš boadusplánii dehe doaibmaprográmmii sihke várret bušehttii daid ollašuhttimii gáibidan resurssaid. Boadusstivremii gullelaš ulbmilat ja doaibmabijut čuvvojuvvot organisašuvnna sierra dásiin ja dain raporterejuvvot jahkásaččat. Ovttaveardásašvuohtaplána lea buorre ráhkadit nu, ahte dasa čáhkaduvvojit doaimmat, mat čadahuvvojit oanehit ja guhkit ágedávvala mielde. Ovttaskas doaibmabijut sáhttet ollašuhttojuvvot ja čuvvojuvvot jahkedásis, ja oppalaš árvvoštallan dahkkojuvvot mearreáiggiid mielde, omd. golmma jagi gaskkaid, goas plána maid beivejuvvot ollislaččat.

Ovttaveardásašvuohtaplána sáhttá doallat sisttis indikátoriid, maiguin sierra doaibmabijuid váikkuhusat mihtiduvvojit. Jos doaibmabijuid váikkuhusat árvvoštallojuvvot headjun dehe doaibmabirrasis leat dáhpáhuvvon mearkkašahtti nuppástusat, de plána galgá divvojuvvot ja ođastuvvot. Čuvodettiin ovttaveardásašvuohtaplánas ollašuvvama eiseváldi sáhttá gárgehit doaimmas dávistit daidda dárbbuide, maid vuosttaš plána ráhkadettiin eai soaitán máhttit váldit vuhtii. Čuovvuma oassin lea dehálaš čoaggit máhcahaga sierra veahádat- ja ahkejoavkkuid ovddasteddjiin. Plána galgá doallat sisttis doaibmabijuid ollašuhttima ja čuovvuma konkrehtalaš áigerájiid, ovddasvástádusbeliid ja sierralágán hámiid ja vugiid, mat čuovvumis adnojuvvot.

Vaikko ovttaveardásašvuohtaplána ráhkadeapmi ja ollašuhttin leaba eiseválddi virgegeatnegasvuođa oassi ja dan healbadeapmi lágalašvuođa bearráigeahču ášši, de ovttaveardásašvuohtaláhka ii goitge mearrit ovttaveardásašvuohtaplánema váldegottalaš bearráigeahčus ja čuovvumis. Riikkabeivviid vuoigatvuohtaáššeolmmoš, vuoigatvuohtakánsler ja veahádatáittardeaddji leat bearráigeahččobargguset oassin čuvvon maid eiseválddiid ovttaveardásašvuohtaplánema ollašuvvama. Lágalašvuođa bearráigeahčču lea goitge dušše bearráigeahčču mañálgihtii. Dása lassin lea dehálaš, ahte guovlo- ja báikkálašhálldahusa eiseválddit čuvvot ja dorjot doaibmaválddiset rájiid siste báikkálaš plánenbarggu. Sisáššiidministeriija bargun lea ovddidit ovttaveardásašvuođa ja dustet vealaheami ovttaveardásašvuohtaplánema doarjuma, vealaheami čuovvunvuogádaga ollašuhttima ja sierralágán fidnodoaimmaid korrđinerema mielde. Ovdal namuhuvvon bargguidasas laktásettiin sisáššiidministeriija lágida eiseválddiide skuvlema ja diediheami ovttaveardásašvuođa šlájalaš ja mearálaš ovddideami várás.

¹⁰ Ovttaveardásašvuohtacelkosat leat anus ee. Eurohpá komisšuvnna virggiid deavdimis.

7. Ovtaveardásašvuhtadili čuovvun

Eiseválddiid barggu bohtosiid čuovvun lea dehálaš sihke njuolggo ja gaskkalaš vealaheami dáfus. Bohtosiid árvvoštallama ja veardádallama mielde eiseváldi sáhtá dovdat vejolaš gaskkalaš vealaheami váikkuhusaid iežas doaimma bohtosiidda eará čielggasmahtti dagaldagaid olis. Omd. románaálmoga dehe sisafárrenduogát joavkkuide gullelaš mánáid ja nuoraid skuvlenbohtosiid sáhtá atnit ovtaveardásašvuhtadili árvvoštallamis goitge dušše nu, ahte earánai dagaldagaid váikkuhus váldojuvvo mielde.

Eiseválddiid barggu čuovvuma ovtaveardásašvuoda oasis sáhtá muhtin muddui ollašuttit eará čuovvunproseassa olis (statistihkat, goasttádušat jnv.). Báikkálašdásis čuovvundieđu sáhtá oazžut earret eará gielddaid ráhkadan buresbirgejumi mitalusain. Goitge omd. etnikkalaš álgoboahimuša, seksuála orientašuvnna ja sohkabeliid mánggalágánvuoda čuovvundieđuid oazžun lea earenoamáš hástalus ja gáibida áktiivvalaš doaimmaid. Sisafárrenduogát olbmuid ja joavkkuid oasis sáhtá etnikkalaš álgoboahimuša sajes geavahit čuovvunággan eatnigiela, muhto eará veahádagaid oasis galgá dávjá gávdnat molssaevttolaš vugiid. Dákkáraš čuovvunhámit leat omd. jearahallamat, mat dahkkojuvvojit áššehasbarggus doibmiide, sierračilgehusat, čuovvunčoahkkimat veahádatjoavkkuid ovddasteddjiiguin ja eará dansullásaš doaimbajut. Ovtaveardásašvuhtadili gárganeami čuovvumis lea mávssolaš háhkat dieđu veahádagaid iežaset muosáhusain.

Álbmotlaččat ja mii guoská oba Eurohpá uniovnna, ollašuttujuvvo sierralágán ovtaveardásašvuoda ja vealaheami dihttoma ja muosáhusaid dutkamuš, maid eiseválddit sáhttet atnit ávkin iežaset čuovvumis. Omd. álbmotlaččat jahkášaš vaššerihkusdutkanušaš oazžu dieđuid maid guovlluguovdasaččat ja joavkoguovdasaččat. Jos muhtin váldegottálaš dehe eurohpálaš dutkamuša bohtosat čájehit, ahte ovtaveardásašvuoda ollašuttimis leat buncaraggát eiseválddi doaimmasuorggis dehe muhtin vealahanákka dehe olmmošjoavkku buohta, de lea ágga čilget ášši maid báikkálaččat dehe iežas barggu buohta.

Eiseválddi bargoaddirollii gullelaš árvvoštallamii leat gárgehuvvon ja váldojuvvon atnui sierralágán jearahallamat, barometrat ja eará gaskaoamit. Omd. bargoburesbirgejumi ollašuvvama ja vealahanmuosáhusaid gárgehuvvon gaskaoamit sáhttet adnojuvvot ávkin maid ovtaveardásašvuoda ollašuvvama ja vealahanmuosáhusaid čuovvumii nu ahte dat viiddiduvvojit guoskát namuhuvvon gažaldagaid.